

РОЗДІЛ 10. СУДОУСТРІЙ; ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

УДК 347.965.6

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ АДВОКАТА ЗА НЕЯВКУ В СУДОВЕ ЗАСІДАННЯ: ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ПОВАЖНОСТІ ПРИЧИН НЕЯВКИ

RESPONSIBILITY OF LAWYER FOR FAILING TO APPEAR IN COURT: PROBLEMS OF QUALIFICATION THE VALIDITY OF THE REASONS OF ABSENCE

Заборовський В.В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

У статті досліджено правову сутність відповідальності адвоката за неявку в судове засідання. Аналізуються норми українського законодавства, правозастосовна практика судів, а також кваліфікаційно-дисциплінарних комісій, що пов'язані з відповідальністю адвоката за вчинення ним вказаного діяння. У статті пропонується визначити критерії поважності причин неявки в судове засідання, які унеможливають притягнення адвоката до відповідальності.

Ключові слова: адвокат, відповідальність адвоката, неявка адвоката, прояв неповаги до суду, поважні причини неявки.

В статье исследована правовая сущность ответственности адвоката за неявку в суд. Анализируются нормы украинского законодательства, правоприменительная практика судов, а также квалификационно-дисциплинарных комиссий, связанных с ответственностью адвоката за совершение им указанного деяния. В статье предлагается определить критерии важности причин неявки в судебное заседание, исключающие привлечение адвоката к ответственности.

Ключевые слова: адвокат, ответственность адвоката, неявка адвоката, проявление неуважения к суду, уважительные причины неявки.

In this paper, an analysis the essence of the legal counsel responsible for the failure to appear in court. Analyzed the norms of the Ukrainian legislation, the law enforcement practice of courts, as well as the qualification and disciplinary commissions related to the lawyer's liability for the commission of the said offense. The article proposes to define the importance of the reasons of absence of the criteria in the trial, a lawyer exclude the calling to account.

Key words: lawyer, lawyer liability, failure to appear lawyer, contempt of court, failure to appear legitimate reasons.

Постановка проблеми. В одній із наших робіт [1] проаналізовано правову природу відповідальності адвоката за прояв неповаги до суду. У цій статті ми вказуємо на те, що в більшості випадків суди, ініціюючи перед відповідними кваліфікаційно-дисциплінарними палатами питання про дисциплінарну відповідальність адвоката, вказують на те, що адвокатом було вчинено діяння, яке перешкоджало вчиненню правосуддя та містить ознаки неповаги до суду. Актуальність дослідження проявляється в тому, що одним із найбільш поширених діянь, які кваліфікуються судами як неповага до суду, є неявка учасників провадження, зокрема й адвокатів, які виступають як захисники (представники) своїх клієнтів. Водночас українське законодавство не позбавлене суттєвих недоліків, що не виключає на практиці можливі випадки упередженого підходу судді до діянь того чи іншого адвоката, які пов'язані з його неявкою.

Аналіз наукових публікацій. Проблема визначення сутності неявки адвоката в судове засідання та її наслідки (зокрема, кваліфікація її судами як неповаги до нього) була предметом досліджень низки науковців. Серед учених, які вивчали окремі аспекти цієї проблеми, варто назвати Т.В. Варфоломееву, Т.О. Коломосць, Р.Г. Мельниченка, С.Ф. Сафулька, В.І. Полуднякова, А.В. Рагуліна, О.О. Сенькова, Д.П. Фіолєвського, В.І. Чернишова, О.П. Чудаєву та інших. Водночас досі залишається достатня кількість дискусійних питань у цій сфері.

Метою статті є аналіз природи відповідальності адвоката за його неявку в судове засідання. Для її досягнення необхідно виконати такі завдання: проаналізувати норми українського законодавства й правозастосовну практику судів і кваліфікаційно-дисциплінарних комісій, що регулюють це питання; проаналізувати причини неявки адвоката

в судове засідання та визначити критерії поважності таких причин; на основі проведеного аналізу виявити прогалини й недоліки правового регулювання, що стосуються відповідальності адвоката за його неявку в судове засідання.

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи питання про правову природу діянь адвоката, які можуть бути розцінені судом як його дисциплінарний проступок, певний інтерес викликає думка Р.Г. Мельниченка, який зазначає: «У практиці кваліфікаційних комісій адвокатських палат найбільш «прохідними» є скарги суддів на адвокатів, у діяннях яких містяться склади двох професійних правопорушень, що постають з інституту процесуальної відповідальності: зрив судового засідання та вживання некоректних висловлювань щодо учасників процесу» [2, с. 95].

Ми згодні з думкою Р.Г. Мельниченка, оскільки одним із найбільш поширених способів зриву судових засідань є неявка учасників провадження, зокрема й адвокатів, які виступають як захисники (представники) своїх клієнтів. Варто констатувати той факт, що в професійній діяльності кожного адвоката, навіть найбільш досвідченого, складаються такі ситуації, коли він із суб'єктивних чи об'єктивних причин не зможе з'явитись у судове засідання, а таке його діяння може бути розцінене судом як неповага до суду. Про поширеність таких діянь адвоката говорить також В.І. Чернишов, який зазначає: «Без остраху помилитись можна стверджувати, що саме неявки до суду й запізнення в судові засідання складають левову частку «грівів» адвокатів перед судом, який, як правило, розцінює таку поведінку адвокатів як явний прояв неповаги до нього, тобто до суду, а тому реагує відповідним різким чином» [3, с. 10].

Беззаперечною залишається думка про негативні наслідки зриву судових засідань унаслідок неявки адвоката в судове засідання, оскільки таким діянням він порушує права інших учасників процесу, які у свою чергу добросовісно виконують свої процесуальні обов'язки. Необхідно враховувати також твердження тих науковців, які відносять неявку до суду з неповажних причин до однієї з форм зловживання адвокатом своїми правами. До причіпників такої позиції можна віднести, наприклад, А.В. Юдіна, який вказує: «Нині форми зловживань правами є досить різноманітними: пред'явлення явно безпідставних позовів, заява надуманих клопотань або відводів із метою затягнути процес та віддалити дату винесення несприятливого для себе рішення, неявка до суду за різними «поважними» причинами, повідомлення неправдивих відомостей із метою введення суду в оману тощо» [4, с. 42]. Цієї ж думки дотримується О.П. Чудаєва, яка неявку сторін і їх представників розглядає як один із видів зловживань, характерних для стадії судового розгляду та спрямованих на затягування розгляду й вирішення справи [5, с. 8].

Варто визнати, що деякі адвокати, переслідуючи ту чи іншу корисливу ціль, вдаються до умисного затягування процесу, використовуючи «видимість» поважності причин неявки в судове засідання. Як зазначає О.О. Сеньков, причин такого зловживання безліч: від зацікавленості в тривалості розгляду справи за погодинної оплати праці адвоката, «затягування судами» свідків і потерпілих до закінчення строку давності притягнення до кримінальної відповідальності й отримання додаткових «пом'якшуючих» обставин у вигляді бездоганної поведінки підсудного в період тривалого судового розгляду [6, с. 65].

Про негативний вплив неявки в судове засідання йдеться також в Інформаційному листі Вищого адміністративного суду України від 1 лютого 2012 р. № 279/11/13-12 [7]. Його було видано у зв'язку з надходженням до Вищого адміністративного суду України доручення Кабінету Міністрів України від 21 січня 2012 р. № 1352/1/1-12 та листа Урядового уповноваженого в справах Європейського суду з прав людини від 23 січня 2012 р. № 12.3-21/467 про виконання рішень Європейського суду з прав людини. Цим листом Вищий адміністративний суд України звертає увагу адміністративних судів на те, що значною кількістю рішень Європейського суду з прав людини (а саме п'ятнадцятьма) встановлюється порушення п. 1 ст. 6 «Право на справедливий суд» Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у зв'язку з незабезпеченням національними судами розгляду справи в розумний строк.

В Інформаційному листі Вищого адміністративного суду України від 1 лютого 2012 р. № 279/11/13-12 вказується на те, що проблеми, які призводять до порушення вимоги здійснення судового розгляду справ у розумний строк, полягають у надмірній тривалості розгляду справ судом у зв'язку із численними випадками відкладення судових засідань, неодноразовим поверненням справ на новий розгляд, тривалим розглядом справ судом касаційної інстанції. З огляду на це Вищий адміністративний суд України звертає увагу на необхідність дотримання строків розгляду адміністративних справ, вказуючи, що для цього потрібно вживати заходи щодо регулярного призначення судових засідань і, за потреби, дисциплінування сторін, інших осіб, які беруть участь у справі.

На жаль, як показує правозастосовна практика судів із розгляду різних категорій справ, судді далеко не завжди вживають необхідні заходи щодо забезпечення явки учасників процесу до розгляду справи, чим порушують вказану вимогу щодо здійснення судового розгляду справ у розумний строк. Показовою в цьому випадку є окрема ухвала Апеляційного суду Миколаївської області від 8 листопада 2012 р. в справі № 1490/4645/12 [8], якою було встановлено, що під час розгляду кримінальної справи

(згідно з протоколом судових засідань) призначалося 156 судових засідань.

Цією ухвалою вказується на те, що перерви в судовому засіданні робились із різних причин, поважність яких жодного разу не було підтверджено документально. Значна кількість таких перерв оголошувалась також у зв'язку з неявкою захисників у справі. Мотивом прийняття згаданої ухвали щодо судді стало те, що він жодного разу не вжив передбачені законом заходи для забезпечення явки учасників судового розгляду в судові засідання, належним чином не з'ясував причин їх неявки з витребуванням відповідних документів на підтвердження поважності причин неявки та жодним чином не відреагував на зриви судових засідань. Усе це було розцінено Апеляційним судом Миколаївської області як неналежна організація головуванням суддею судового розгляду справи, що призвело до невинного затягування судового провадження. Про вказане було доведено до відома голови Апеляційного суду Миколаївської області для вжиття відповідних заходів.

Не варто забувати й те, що на суддю покладається обов'язок щодо належної організації судового розгляду кожної справи. А неналежна організація та відсутність правильного підходу судді до організації судового процесу, що призвели до порушення прав громадян на розгляд справи впродовж строку, встановленого законом, можуть бути кваліфіковані як вчинення суддею дисциплінарного проступку. Такого висновку дійшла Вища кваліфікаційна комісія суддів України, яка своїм рішенням від 9 лютого 2012 р. [9] притягнула суддю Тлумацького районного суду Івано-Франківської області за вказані дії до дисциплінарної відповідальності та наклала на неї дисциплінарне стягнення у вигляді догани.

Крім цього, одним із найбільш поширених порушень, які допускають судді під час організації судового процесу, є те, що вони не з'ясовують фактичні причини неявки адвоката в судове засідання, а лише констатують такий факт. Так, ухвалою Апеляційного суду Черкаської області від 18 березня 2014 р. в справі № 11/793/84/14 [10] було скасовано окрему постанову Жашківського районного суду від 9 вересня 2013 р. щодо двох адвокатів, які брали участь у розгляді кримінальної справи. Причиною скасування вказаної постанови стало те, що суд першої інстанції фактично здійснив констатацію обставин неявки адвокатів у судові засідання та їх явки в судове засідання із запізненням, не дослідивши при цьому дійсні причини такої неявки й запізнення. Така ж ситуація простежується в ухвалі Апеляційного суду Львівської області від 11 жовтня 2013 р. в справі № 1328/2204/12 [11]. Нею було скасовано окрему постанову судді Шевченківського районного суду міста Львова від 3 квітня 2012 р., яку було винесено унаслідок того, що адвокат не з'явився в судові засідання, унаслідок чого унеможлилювався розгляд справи, спричинилося затягування й порушення строків розгляду справи. Основною причиною скасування цієї постанови стало те, що районний суд під час її винесення не з'ясував причини неявки адвоката в судові засідання.

На жаль, досить поширеною є практика судів, які виносять окремі ухвали (постанови) стосовно адвоката у зв'язку з його неявкою в судове засідання, не з'ясувавши при цьому навіть відомостей про належне й своєчасне повідомлення останнього про час і місце судового розгляду. У такому разі викликає певний інтерес ухвала Апеляційного суду Закарпатської області від 28 січня 2014 р. в справі № 11/777/42/2014 [12], якою було скасовано окрему постанову Хустського районного суду Закарпатської області від 30 жовтня 2013 р. Приймаючи вказану ухвалу, Апеляційний суд Закарпатської області наголошує на тому, що в окремій постанові зазначено про неявку адвоката в десять судових засідань як про встановлені факти, однак не наведено дані, які давали б підстави вважати їх порушеннями закону. Зокрема, зазначається, що відомостей про те, що

адвокат тим чи іншим способом своєчасно був повідомлений судом про час і місце розгляду справи, а також про те, що дата наступного судового засідання з ним узгоджувалася заздалегідь, в окремій постанові немає.

Необхідно звернути увагу також на те, що деякі суди здійснюють повідомлення учасників процесу з порушенням норм процесуального законодавства. Так, Апеляційний суд Дніпропетровської області, скасовуючи своєю ухвалою від 23 січня 2014 р. в справі № 11/774/67/14 [13] окрему ухвалу Індустріального районного суду міста Дніпропетровська від 20 листопада 2013 р., встановив факт повідомлення адвоката в спосіб, що не передбачається кримінально-процесуальним законодавством. Суд першої інстанції вважав належним повідомлення адвоката про час і місце судового засідання, яке, відповідно до виписки з даних протоколу судового засідання, було здійснено шляхом SMS-повідомлення. Крім цього, судові засідання було призначено на 20 листопада 2013 р. на 14 годину, а таке повідомлення було здійснено об 11 годині 31 хвилини цього ж дня. До того ж відсутні дані навіть про отримання адвокатом цього SMS-повідомлення.

Проблема в цьому випадку полягає також у тому, що українське законодавство не містить чіткої критерії для віднесення певного діяння того чи іншого учасника процесу, зокрема й адвоката, до неявки в судові засідання, яка може кваліфікуватися судом як прояв неповаги до нього. Найбільш складним залишається питання про віднесення причин неявки адвоката, який виступає в процесі як захисник (представник), до поважних. Чинне національне законодавство вирішення вказаного питання повністю покладає на розсуд суду, що допускає можливість існування суб'єктивного характеру тлумачення поважності причин неявки адвоката в судові засідання. Такої ж позиції дотримується В.С. Князев, який зазначає: «При цьому визначення щодо сутності поважної причини не наводиться, а лише зазначається, що суд вирішує таке питання на власний розсуд, а це в деяких випадках може стати підставою для зловживання своїми процесуальними правами учасниками процесу» [14, с. 429].

Вияток в аналізованому питанні становить лише кримінально-процесуальне законодавство, оскільки в ст. 138 Кримінального процесуального кодексу України [15] встановлено перелік поважних причин неприбуття особи на виклик, проте й цей перелік не є вичерпним.

Безумовно, поважними причинами неявки адвоката в судові засідання є перебування його на лікуванні, яке унеможливило його явку до суду, що належним чином підтверджується, та відсутність відомостей щодо повідомлення адвоката про час і місце розгляду справи. Однак, як нами вже зазначалося, багато суддів не встановлюють фактичні обставин справи, наслідком чого є ситуації, коли суд констатує неявку, розцінюючи її як неповагу адвоката до суду, навіть за наявності таких поважних причин.

Проте найбільш складним питанням у цьому разі є питання щодо визнання поважності причини неявки адвоката в судові засідання у зв'язку з його участю в іншому судовому засіданні. Проблема полягає в тому, що ні Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [16], ні Правила адвокатської етики [17] взагалі не врегульовують це питання. Не дають відповіді на нього й процесуальні кодекси. Наслідком цього стала розгалужена правозастосовна практика суддів як у вирішенні питань щодо відкладення (оголошення перерви) судового розгляду, так і в застосуванні заходів реагування на таку неявку адвоката. Слушною є позиція В.І. Чернишова, який стверджує, що коли судді дізнаються про таку обставину, то вони зазвичай вказують на те, що адвокат, не з'явившись у судові засідання, «відмовився від захисту підсудного», «проявив неповагу до суду», «набрав справ більше, ніж зміг провестися» [3, с. 13]. Варто погодитись із думкою В.І. Чернишова, оскільки значна кількість судів першої інстанції розцінює

неможливість явки адвоката в судові засідання внаслідок його зайнятості в іншому судовому процесі як неявку без поважних причин та ініціює питання про дисциплінарну відповідальність цього адвоката.

Такого висновку дає можливість дійти аналіз процесуальних актів судів апеляційної інстанції, якими було скасовано окремі ухвали (постанови) судів першої інстанції. До таких актів, зокрема, належить ухвала Апеляційного суду Дніпропетровської області від 29 листопада 2012 р. в справі № 11/491/570/2012 [18], якою було скасовано окрему постанову суду Жовтневого району міста Кривий Ріг від 13 червня 2012 р., адресовану Голові Дніпропетровської обласної кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатів у зв'язку з неявкою адвоката в судові засідання. Апеляційною інстанцією з огляду на матеріали справи, протокол судового засідання було встановлено, що адвокат завчасно (а саме за три дні до судового розгляду) через канцелярію суду подав клопотання, яким просив відкласти розгляд справи у зв'язку з його зайнятістю в розгляді інших справ. За таких обставин Апеляційний суд Дніпропетровської області причину неявки адвоката в судові засідання визнав поважною, а висновки суду першої інстанції про те, що адвокат такою неявкою виявив неповагу до суду, такими, що не відповідають фактичним обставинам справи.

Подібна ситуація спостерігається в ухвалі Апеляційного суду Дніпропетровської області від 31 січня 2013 р. в справі № 11/774/191/13 [19], якою було скасовано окрему постанову Жовтневого районного суду Дніпропетровської області від 15 лютого 2012 р. Скасовуючи цю постанову, суд апеляційної інстанції встановив, що в матеріалах справи містились офіційні дані, якими адвокати (захисники в справі) заздалегідь повідомляли суд про причини неможливості їх явки до судового засідання. Майже аналогічна ситуація простежується в ухвалі Апеляційного суду міста Києва від 3 квітня 2012 р. в справі № 11/2690/591/2012 [20], ухвалі Апеляційного суду Запорізької області від 13 січня 2014 р. в справі № 333/417/13-к [21] та в багатьох інших випадках.

Однак варто визнати й те, що багато адвокатів у свою чергу не дотримуються вимог законодавства щодо завчасного повідомлення суддів про неможливість їх явки до суду, не вказують причини такої неявки та не надають належні документи на підтвердження поважності причин такої неявки. На наше переконання, сумлінне ставлення адвоката до виконання своїх професійних обов'язків, у тому числі щодо завчасного попередження про неможливість явки до суду (з підтвердженням поважності причин неявки), виконуватиме превентивну функцію щодо виникнення вказаних конфліктних ситуацій. Не менш важливу роль у реалізації вказаної функції, на нашу думку, відіграє також позитивна практика тих суддів, які наперед узгоджують дати наступних судових засідань з іншими учасниками процесу. Як стверджує Р.Г. Мельниченко, така практика знімає більшість конфліктних ситуацій і попереджує зриви судових засідань [22, с. 15].

Однак далеко не всі судді дотримуються вказаної практики. Наприклад, таку обставину було встановлено ухвалою Апеляційного суду Кіровоградської області від 11 березня 2014 р. в справі № 11/781/93/14 [23], якою було скасовано окрему постанову Новгородківського районного суду Кіровоградської області від 19 грудня 2013 р. Так, адвокат, який брав участь у судовому засіданні, вказував на необхідність відкладення розгляду справи у зв'язку з його участю в іншому провадженні, яке було призначено раніше, проте суд першої інстанції не визнав таку причину поважною.

Можливість існування таких ситуацій полягає в тому, що національне законодавство, як уже зазначалося, вирішення цього питання повністю покладає на розсуд суду. Показовим є той факт, що Правила адвокатської етики мі-

сять 67 статей, проте жодна з них чітко не врегулює питання щодо неявки адвоката, у тому числі у зв'язку з його зайнятістю в іншому процесі.

Натомість у Правилах адвокатської етики міститься норма, за якою адвокат не повинен приймати доручення на надання правової допомоги, якщо він через обсяг зайнятості не зможе забезпечити обґрунтовано необхідну сумлінність виконання доручення, досконалість, ретельність підготовки, оперативність під час виконання доручення (ч. 4 ст. 17). Подібна норма міститься також у п. 5 ч. 1 ст. 9 Кодексу професійної етики адвоката [24], за яким адвокат не має права приймати доручення на надання юридичної допомоги в кількості, завідомо більшій, ніж адвокат у змозі виконати. Ці норми на практиці можуть зіграти з адвокатом злий жарт. Фактично вони закріплюють можливий ризик настання дисциплінарної відповідальності за неявку до суду в адвоката, який має водночас декілька незавершених проваджень. О.О. Сеньков вказує: «Навіть дві кримінальні справи за участю одного адвоката можуть бути призначені різними судьями в один час, і наперед знати про це неможливо» [6, с. 65].

Відсутність нормативного регулювання у вирішенні вказаного питання призвела до відсутності єдиного підходу щодо встановлення факту неявки адвоката в судове засідання та критеріїв поважності такої неявки (зокрема, щодо участі адвоката в іншому засіданні) також у практиці кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури. Немає єдиного підходу також у дисциплінарній практиці щодо міри дисциплінарної відповідальності адвоката, який не з'явився в судове засідання без поважних причин. Хоча в більшості випадків кваліфікаційно-дисциплінарною комісією адвокатури в разі встановлення факту неявки адвоката в судове засідання без поважних причин накладається дисциплінарне стягнення у формі попередження, проте на практиці трапляються випадки, коли за таке діяння до адвоката застосовуються й інші види дисциплінарної відповідальності. Таким прикладом може слугувати, зокрема, рішення дисциплінарної палати Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури Хмельницької області від 15 липня 2013 р. [25], яким до адвоката за повторну неявку до судового засідання без поважних причин було застосовано дисциплінарне стягнення у вигляді зупинення права на зайняття адвокатською діяльністю строком на три місяці.

Під час розкриття питання про визнання поважною причини неявки адвоката в судове засідання у зв'язку з його зайнятістю в іншому процесі викликає інтерес праця В.І. Чернишова «Дисциплінарна відповідальність адвокатів за прояв неповаги до суду» [3, с. 18]. Автор, проаналізувавши дисциплінарну практику різних адвокатських палат суб'єктів Російської Федерації, доходить висновку, що практика цих палат у ситуації «зіткнення» судових процесів є досить різноманітною. Так, учений вказує, що адвокатські палати використовують різні підходи у вирішенні цього питання: залежно від інстанції, у якій розглядається справа (Адвокатська палата Оренбурзької області); залежно від того, «арештна» чи «не арештна» справа (Адвокатська палата міста Москви); адвокат має виконувати свої раніше прийняті зобов'язання (Адвокатська палата Челябінської області) тощо. Однак, як зазначає В.І. Чернишов, більшість адвокатських палат досить гнучко виходять із цієї ситуації, вказуючи при цьому, що за адвокатом визнається право на одночасне ведення декількох справ, проте його попереджають про необхідність дотримання норм професійної етики, за якими йому забороняється приймати доручення на надання юридичної допомоги в кількості, завідомо більшій, ніж адвокат у змозі виконати.

На нашу думку, суди повинні сприймати неявку адвоката до судового засідання як неявку з поважної причини, якщо вона обумовлювалась його зайнятістю у зв'язку з розглядом іншої справи. При цьому адвокат не має зловживати своїми процесуальними правами та повинен до-

тримуватись принципів компетентності й добросовісності на стадії прийняття адвокатом доручення клієнта (ст. 17 Правил адвокатської етики). У разі виникнення вказаної ситуації адвокат має керуватись принципом розумності, на який вказує Р.Г. Мельниченко. Зокрема, науковець переконаний: «Адвокат не може віддати перевагу розгляду кримінальної справи, у якій підсудному обрано запобіжний захід «взяття під варту», цивільному процесу навіть за значними майновими спорами» [2, с. 133]. За наявності двох рівнозначних справ він має брати участь у розгляді тієї справи, засідання за розглядом якої на таку «конфліктну» дату призначалося скоріше.

Більшість суддів, встановлюючи факт неявки адвоката в судове засідання, вказують на те, що він такими діями перешкоджає встановленню істини в справі (вчиненню правосуддя), затаює судовий розгляд, тобто вчиняє дії, які порушують Правила адвокатської етики та є несумісними з адвокатською діяльністю. Такі дії адвоката судді кваліфікують як прояв неповаги до суду з його боку. Вважаємо, що в більшості випадків такі висновки судів є недоречними, оскільки ними не враховуються положення процесуальних кодексів.

Так, ч. 2 ст. 169 Цивільного процесуального кодексу України передбачено, що неявка представника в судове засідання без поважних причин або неповідомлення ним про причини неявки не є перешкодою для розгляду справи. Лише за клопотанням сторони та з урахуванням обставин справи суд може відкласти її розгляд. Не передбачає Цивільний процесуальний кодекс України також можливість визнання явки представника в судове засідання обов'язковою. Така можливість, відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 169 Цивільного процесуального кодексу України, передбачається лише щодо сторін у справі, а тому помилковою є практика тих судів, які виносять ухвали про визнання явки представника особи в суд обов'язковою (наприклад, ухвалою Тлумашького районного суду Івано-Франківської області від 2 липня 2014 р. в справі № 353/626/14-ц [26] було повторно визнано обов'язковою явку представника позивача в судове засідання за цивільною справою).

Майже аналогічна ситуація характерна для адміністративного судочинства. Однак Кодекс адміністративного судочинства України, на відміну від Цивільного процесуального кодексу України, дає можливість визнати обов'язковою особисту участь не лише сторін у справі, а й будь-якої особи, яка бере участь у справі (п. 4 ч. 1 ст. 128 Кодексу адміністративного судочинства України).

Що стосується кримінального процесу, то відповідно до ч. 1 ст. 324 Кримінального процесуального кодексу України, якщо в судове засідання не прибув за повідомленням прокурор або захисник у кримінальному провадженні, коли участь захисника є обов'язковою, суд відкладає судовий розгляд, визначає дату, час і місце проведення нового засідання та вживає заходи до прибуття їх до суду. Водночас якщо причина неприбуття є неповажною, суд порушує питання про відповідальність прокурора або адвоката, які не прибули, перед органами, що законом уповноважені притягувати їх до дисциплінарної відповідальності. Тобто суд має відкладати розгляд справи лише в тому випадку, коли відповідно до кримінального законодавства участь захисника є обов'язковою (ст. 52 Кримінального процесуального кодексу України).

Господарським процесуальним кодексом України закріплюються норми, відповідно до яких нез'явлення в засідання представників сторін належить до підстав, за якими суд відкладає розгляд справи. Крім цього, відповідно до п. 7 ч. 1 ст. 65 Господарського процесуального кодексу України з метою забезпечення правильного й своєчасного вирішення господарського спору суддя вирішує питання про визнання явки представників сторін у засідання господарського суду обов'язковою.

Аналіз наведених норм дає можливість дійти висновку, що неявка в судове засідання адвоката, який виконує роль представника (захисника) у справі, може розцінюватись як така, що перешкоджає встановленню істини в справ та/або спрямовується на затягування судового розгляду, лише в разі, коли явка такого адвоката була визнана обов'язковою відповідно до законодавства чи рішення суду.

Подібну позицію викладено в Інформаційному листі Вищого господарського суду України «Про деякі питання запобігання зловживанню процесуальними правами у господарському судочинстві» від 15 березня 2010 р. № 01-08/140 [27], у п. 2 якого зазначено, що в разі нез'явлення в засідання господарського суду представника позивача, якщо його присутність було визнано обов'язковою, суддя має право притягти позивача до відповідальності, встановленої п. 5 ст. 83 Господарського процесуального кодексу України (стягувати в дохід Державного бюджету України з винної сторони штраф у розмірі до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян за ухилення від вчинення дій, покладених господарським судом на сторону), залишити позов без розгляду (п. 5 ст. 81 Господарського процесуального кодексу України) або вжити обидва заходи водночас, а також винести окрему ухвалу, як це передбачено ч. 1 ст. 90 Господарського процесуального кодексу України.

Під час трактування факту неявки адвоката в судове засідання як неповаги до суду судді мають враховувати також положення ст. 185-3 Кодексу України про адміністративні правопорушення. Так, викликає інтерес твердженням М.І. Черленяка, який зазначає: «Суб'єктами правопорушення за цією нормою можуть бути лише ті особи, які зазначені в ст. 185-3 Кодексу України про адміністративні правопорушення (свідок, потерпілий, позивач, відповідач, громадяни). Перелік цих осіб законом встановлюється як вичерпний і розширеному тлумаченню не підлягає, тому притягнення до адміністративної відповідальності інших учасників процесу – адвоката, прокурора – не допускається» [28, с. 113]. Більш конкретизовано розглядає цю норму Т.О. Коломоєць, яка стверджує: «З аналізу тексту ст. 185-3 Кодексу України про адміністративні правопорушення постає, що фактично неможливо притягти до адміністративної відповідальності правопорушника за злісне ухилення від явки в суд, тому що зазначена норма Кодексу України про адміністративні правопорушення передбачає відповідальність за злісне ухилення від явки в суд лише свідка, потерпілого, позивача та відповідача. Крім того, закон не встановлює відповідальності за злісне ухилення від явки в суд законного представника, захисника та спеціаліста» [29, с. 76]. З огляду на буквальне тлумачення вказаної норми варто погодитись із твердженням Т.О. Коломоєць, тому вважаємо недоцільним притягнення до адміністративної відповідальності адвоката за злісне ухилення від явки до суду.

Необхідно звернути увагу й на те, що українське законодавство не містить визначення поняття «злісне ухилення від явки до суду». Аналіз правозастосовної практики судів показує, що в більшості випадків під таким ухиленням судді розуміють систематичне (більше двох разів) нез'явлення адвоката до суду без поважних причин. У юридичній літературі наявні й інші позиції щодо розуміння цього поняття. Зокрема, В.І. Тertiшніков вважає, що злісним ухиленням має визнаватись навмисна неявка в суд за мотивами особистої чи корисливої зацікавленості в результаті справи, особливих стосунків із ким-небудь з учасників справи [30, с. 67].

На нашу думку, позитивною є практика тих судів, які, встановивши факт неявки адвоката в судове засідання, коли участь адвоката як представника (захисника) є обов'язковою, спочатку не вживають жодних процесуальних заходів щодо нього, а відкладають розгляд справи з метою встановлення наявності чи відсутності поважних причин неявки адвоката в судове засідання. Якщо до часу

проведення наступного судового засідання адвокатом не буде надано належні докази, що підтверджують поважність причин його неявки в судове засідання, або ним буде повторено такий факт неявки, то лише тоді суд має вжити відповідні заходи щодо адвоката. Подібної позиції дотримувався ще професор В.І. Полудняков, який вказував: «Указом Президії Верховної Ради РРФСР від 24 січня 1985 р. в Цивільний процесуальний кодекс РРФСР введено деякі заходи впливу на громадян і представників, які проявляють процесуальну недисциплінованість. Проте нове законодавство застосовується судами обережно. Адже перш ніж піддати особу, яка не з'явилась у судове засідання, штрафу, суд має переконатись у відсутності поважних причин неявки. Як правило, під час судового засідання суд не має у своєму розпорядженні відомостей про причини відсутності учасника процесу. Для їх виявлення суд змушений відкласти розгляд справи» [31, с. 80]. Потреба в такому відкладенні розгляду справи полягає в тому, що в професійній діяльності адвоката можливі випадки, коли він із тих чи інших причин не в змозі завчасно повідомити суд про причини його неявки до судового засідання (раптова хвороба адвоката, різні форс-мажорні обставини тощо).

Нерідко причиною неявки (запізнення) адвоката в судове засідання стає халатне ставлення судді, який не розпочинає судовий розгляд в обумовлений час. Автор у своїй професійній діяльності сам не раз ставав свідком такої ситуації, коли початок розгляду справи затягувався не лише на незначний проміжок часу, а й на 4–5 годин. На жаль, ні законодавством України про адвокатуру, ні Правилами адвокатської етики, ні процесуальними кодексами не закріплюються положення про те, яким чином має діяти адвокат в окресленій ситуації.

Тому викликає певний інтерес «Роз'яснення про поведінку адвоката у випадках, коли судове засідання не починається в призначений судом час», затверджене рішенням Ради адвокатської палати Красноярського краю Російської Федерації від 26 лютого 2009 р. № 03/09 [32]. Так, у ньому зазначено, що під час очікування адвокат зобов'язаний вжити певні заходи (звернутись по чергово до секретаря судового засідання, помічника судді, судді, голови відповідного суду) для встановлення причин затримки судового процесу. Якщо вжитими заходами причину затримки початку процесу не встановлено або причина має явно неповажний характер, адвокат має право покинути будівлю суду. Основним мотивом до прийняття такого рішення має бути прагнення адвоката забезпечити свою явку в інші призначені на цей день судово-слідчі дії. При цьому адвокат зобов'язаний звернутись письмово (або іншим способом, який містить елементи доказової фіксації самого факту звернення) на адресу суду шляхом подачі заяви (скарги, клопотання) до канцелярії суду з описом ситуації, що склалась, і зазначенням причини, з якої адвокат змушений покинути суд. Якщо вжитими заходами причину затримки встановлено та точний час початку процесу визначено, проте він значно віддалений від початково призначеного, адвокат самостійно приймає рішення про взяття або невзяття участі в процесі залежно від конкретних обставин, керуючись Кодексом професійної етики адвоката й робочим графіком на день. Вважаємо за доцільне затвердити, щоб кваліфікаційно-дисциплінарні комісії адвокатури України закріплювали аналогічні положення про поведінку адвоката у вказаній ситуації.

Досліджуючи питання про кваліфікацію факту неявки адвоката в судове засідання як прояву неповаги до суду, необхідно звернути увагу також на те, що такими діями адвокат виявляє неповагу насамперед до свого клієнта, інтереси якого він представляє (захисає) у суді, а вже потім до суду. Такого висновку можемо дійти через низку положень процесуальних кодексів, якими передбачаються дії суду внаслідок неявки учасників процесу

(наприклад, залишення заяви без руху й розгляду, прийняття заочного рішення тощо). Крім цього, у вже згаданому Інформаційному листі Вищого господарського суду України «Про деякі питання запобігання зловживанню процесуальними правами у господарському судочинстві» вказується, що за факт нез'явлення представника позивача (відповідача) у судові засідання суддя має право притягнути позивача (відповідача) до відповідальності. Таким чином, під час ініціювання питання про дисциплінарну відповідальність адвоката судом, який встановив факт неявки адвоката в судові засідання без поважних причин, кваліфікаційно-дисциплінарні комісії адвокатури повинні врахувати інтереси насамперед клієнта, а вже потім суду. Така позиція діяла в період присяжної адвокатури. Так, Р.Г. Мельниченко зазначає: «Основним об'єктом протиправного посягання за фактом зриву судового засідання в період присяжної адвокатури виступали інтереси довірителя, у період сучасної – інтереси судової системи» [33, с. 47]. Такий висновок можна зробити з огляду на аналіз ст. 385 Заснувань судових установлень від 1864 р. [34, с. 237], де зазначено, що присяжний повірений, який для продовження клопотання в справі на підставі ст. 384 має переїхати в інше місто, зобов'язаний за згодою своїх довірителів спершу передати іншому присяжному повіреному інші справи, що знаходяться в нього й підлягають розгляду в його відсутність.

Висновки. Досліджуючи питання про неповагу до суду як підставу для притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності, можна дійти висновку, що українське законодавство не позбавлене суттєвих прогалин і недоліків. Правове регулювання цієї підстави дисциплінарного проступку адвоката характеризується наявністю значної кількості оціночних понять, що допускає можливість існування суб'єктивного їх тлумачення, а отже, і

можливість щодо зловживання учасниками процесу своїми правами. Наслідком цього стала непослідовна практика як судів, так і кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури в разі вчинення адвокатом діяння, яке може бути кваліфіковане як неповага до суду. На нашу думку, виходом із цієї ситуації є створення єдиних критеріїв поведінки адвоката, які мають бути закріплені в Правилах адвокатської етики. Так, член кваліфікаційної комісії Адвокатської палати міста Москви М.М. Кіпніс зазначає: «Адвокат повинен розуміти, за що його можуть покарати, а в якому разі йому скажуть: «Так, ти діяв так, як ми наказували». Якщо ж ми не встановили певних єдиних критеріїв поведінки адвоката, то як адвокат дізнається, як йому поводитись?» [35, с. 561].

Таким чином, суди повинні сприймати неявку адвоката до судового засідання як неявку з поважної причини, якщо вона обумовлювалась його зайнятістю у зв'язку з розглядом іншої справи, у тому випадку, коли адвокат не зловживає своїми процесуальними правами та дотримується принципів компетентності й добросовісності на стадії прийняття адвокатом доручення клієнта. При цьому судам необхідно врахувати, що неявка в судові засідання адвоката, який виконує роль представника (захисника) у справі, може бути розцінена як така, що перешкоджає встановленню істини в справі та/або спрямовується на затягування судового розгляду лише в разі, коли явку такого адвоката було визнано обов'язковою відповідно до законодавства чи рішення суду. На нашу думку, позитивною є практика тих судів, які, встановивши факт неявки адвоката в судові засідання, коли участь адвоката як представника (захисника) є обов'язковою, спочатку не звивають жодних процесуальних заходів щодо нього, а відкладають розгляд справи з метою встановлення наявності чи відсутності поважних причин неявки адвоката в судові засідання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Заборовський В.В. Правова природа відповідальності адвоката за прояв неповаги до суду / В.В. Заборовський, В.В. Манзюк // Порівняльно-аналітичне право. – 2015. – № 2. – С. 294–297. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pap.in.ua/2_2015/88.pdf
2. Мельниченко Р.Г. Профессиональная ответственность адвоката : [монография] / Р.Г. Мельниченко. – Волгоград, 2010. – 168 с.
3. Чернышов В.И. Дисциплинарная ответственность адвокатов за проявление неуважения к суду / В.И. Чернышов. – М. : Американская ассоциация юристов, 2010. – 104 с.
4. Юдин А.В. Предотвращение злоупотреблений процессуальными правами / А.В. Юдин // Законность. – 2009. – № 5. – С. 42–44.
5. Чудаева О.П. Реализация задач гражданского судопроизводства в стадии судебного разбирательства : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.15 «Гражданский процесс; арбитражный процесс» / О.П. Чудаева. – М., 2009. – 28 с.
6. Сеньков А.А. Отложение судебного разбирательства вследствие неявки в судебное заседание защитника / А.А. Сеньков // Вестник Южно-Уральского государственного университета. Серия «Право». – 2010. – Вып. 22. – № 18. – С. 64–66.
7. Інформаційний лист Вищого адміністративного суду України від 1 лютого 2012 р. № 279/11/13-12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://cct.com.ua/2012/01.02.2012_279_11_13-12.htm.
8. Окрема ухвала Апеляційного суду Миколаївської області від 8 листопада 2012 р. (справа № 1490/4645/12) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/27984104>.
9. Рішення Вищої кваліфікаційної комісії суддів України від 9 лютого 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.vkksu.gov.ua/userfiles/rishennya/marcinkevich_bondarenko.doc.
10. Ухвала Апеляційного суду Черкаської області від 18 березня 2014 р. (справа № 11/793/84/14) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/38066262>.
11. Ухвала Апеляційного суду Львівської області від 11 жовтня 2013 р. (справа № 1328/2204/12) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/34214198>.
12. Ухвала Апеляційного суду Закарпатської області від 28 січня 2014 р. (справа № 11/777/42/2014) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/37663254>.
13. Ухвала Апеляційного суду Дніпропетровської області від 23 січня 2014 р. (справа № 11/774/67/14) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/36786141>.
14. Князев В.С. Деякі аспекти юридичної відповідальності за прояв неповаги до суду / В.С. Князев // Форум права. – 2013. – № 1. – С. 423–430. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2013-1/13kvcndc.pdf>.
15. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9–13. – Ст. 8.
16. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 5 липня 2012 р. № 5076-VI // Офіційний вісник України. – 2012. – № 62. – Ст. 17.
17. Правила адвокатської етики : затверджені Установчим З'їздом адвокатів України від 17 листопада 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vkdka.org/pravil-advokatskoji-etiki/>.
18. Ухвала Апеляційного суду Дніпропетровської області від 29 листопада 2012 р. (справа № 11/491/570/2012) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/27713168>.
19. Ухвала Апеляційного суду Дніпропетровської області від 31 січня 2013 р. (справа № 11/774/191/13) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/29063115>.
20. Ухвала Апеляційного суду міста Києва від 3 квітня 2012 р. (справа № 11/2690/591/2012) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/24065513>.

21. Ухвала Апеляційного суду Запорізької області від 13 січня 2014 р. (справа № 333/417/13-к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/39454783>.
22. Мельниченко Р.Г. Срывы судебных заседаний адвокатами / Р.Г. Мельниченко // Уголовный процесс. – 2011. – № 10. – С. 12–21.
23. Ухвала Апеляційного суду Кіровоградської області від 11 березня 2014 р. (справа № 11/781/93/14) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/37689985>.
24. Кодекс профессиональной этики адвоката : принят Первым Всероссийским съездом адвокатов 31 января 2003 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.fparf.ru/documents/normative_acts/1059/.
25. Рішення дисциплінарної палати Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури Хмельницької області від 15 липня 2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://kdkakm.com/structura/kvalif-komisija/dyscyplinarna_palata/rishen-discf-palata/r%D1%96shennyav%D1%96d-15.07.2013-v%D1%96dnosno.html.
26. Ухвала Тлумацького районного суду Івано-Франківської області від 2 липня 2014 р. (справа № 353/626/14-ц) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/39547531>.
27. Про деякі питання запобігання зловживанню процесуальними правами у господарському судочинстві : Інформаційний лист Вищого господарського суду України від 15 березня 2010 р. № 01-08/140 // Вісник господарського судочинства. – 2010. – № 3. – Ст. 13.
28. Черленяк М.І. Практичні питання застосування ст. 185-3 КпАП при здійсненні господарського судочинства / М.І. Черленяк // Слово Національної школи суддів України. – 2013. – № 3. – С. 112–117.
29. Коломоєць Т.О. Проблеми та перспективи удосконалення відповідальності за прояв неповаги до суду / Т.О. Коломоєць, Ю.В. Калашник // Слово Національної школи суддів України. – 2013. – № 2. – С. 73–82.
30. Тertiшніков В.І. Цивільний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар / В.І. Тertiшніков. – Х. : СПД ФО Вапнярчук Н.М., 2007. – 576 с.
31. Полудняков В.И. Повышение эффективности гражданского судопроизводства / В.И. Полудняков // Правоведение. – 1987. – № 6. – С. 78–81.
32. О поведении адвоката в случаях, когда судебное заседание не начинается в назначенное судом время : Разъяснение Совета Адвокатской палаты Красноярского края от 26 февраля 2009 г. № 03/09 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.krasadvpalata.ru/documents/dcos/soviet/razyasneniya/59.html>.
33. Мельниченко Р.Г. Срывы судебных заседаний присяжными поверенными / Р.Г. Мельниченко // Адвокат. – 2011. – № 12. – С. 42–47.
34. Судебные уставы 20 ноября 1864 года с изложением рассуждений, на коих они основаны. – 2-е изд., доп. – СПб. : Тип. Второго отд. Собств. Е.И.В. Канцелярии, 1867. – 289 с.
35. Профессиональная этика адвокатов. Материалы по вопросам дисциплинарной практики адвокатских палат субъектов Российской Федерации : сб. матер. / сост. Н.М. Кипнис ; под ред. М.А. Сучкова. – М. : Вариант, 2008. – 576 с.

УДК 347.99

ЕЛЕКТРОННЕ СУДОЧИНСТВО ЯК ЗАСІБ ДОТРИМАННЯ РОЗУМНИХ СТРОКІВ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОСУДДЯ

ELECTRONIC PROCEDURE AS A MEANS OF COMPLIANCE REASONABLE TIME WHEN MAKING JUSTICE

Сердюк Л.Р.,

викладач кафедри правового регулювання підприємницької діяльності
Міжнародного науково-технічного університету імені академіка Юрія Бугая

Проаналізовано необхідність запровадження електронного судочинства в контексті забезпечення верховенства права на підставі теоретичних напрацювань та практики Європейського суду з прав людини. Аргументовано, що електронне судочинство є засобом дотримання розумних строків розгляду судових справ.

Ключові слова: верховенство права, електронне судочинство, розумні строки, судова система.

Проанализирована необходимость внедрения электронного судопроизводства в контексте обеспечения верховенства права на основании теоретических разработок и практики Европейского суда по правам человека. Аргументировано, что электронное судопроизводство является средством соблюдения разумных сроков рассмотрения судебных дел.

Ключевые слова: верховенство права, электронное судопроизводство, разумные сроки, судебная система.

Analyzed the need for introduction of e-justice in the context of the rule of law on the basis of theoretical developments and of the European Court of Human Rights. Argued that e-justice is a means of compliance with the reasonable time cases.

Key words: rule of law, electronic legal proceedings, reasonable time, court system.

Постановка проблеми. Необхідність упровадження електронного судочинства виникла на ґрунті потреби вирішення низки проблем, які нині супроводжують судову систему. В останні 5–10 років зацікавлені особи стали частіше звертатися за судовим захистом, що фактично призвело до перевантаження судової системи справами та іншими матеріалами. Тому електронне судочинство має право на існування як з урахуванням потреби імплементації здобутків передових інформаційно-комунікаційних технологій, так і зважаючи на необхідність ґрунтовної оцінки його впливу на судову діяльність загалом

і щодо дотримання розумних строків розгляду справ зокрема.

Стан дослідження. Проблема електронних (віртуальних) судових процесів не нова, але потребує подальшого дослідження. Зауважимо, що цій проблематиці присвячено багато наукових досліджень. До таких можна віднести праці І.А. Бельської, Л.Р. Борецької, Л.В. Добровольського, О.Н. Здрок, В.В. Комарова, В.В. Манкевича, Н.Ю. Сакари, Н.В. Тарасюка та інших дослідників. Водночас питанню впровадження електронного судочинства в аспекті дотримання розумних строків приділено недостатньо ува-